

Үениң негелдези Ындыг

Амгы үеде бистия партиа-
мыс материалдыг курлавыр-
ларын бүгү хевирлеринге,
одагга-энергетикага камналга
чурумун күштедиреринге,
ажылдар чер бурдууге ху-
магалыг болур дээр демисел-
де бүгү талаат калбарты-
рымче кижикчиликке-даа
артык удуз кичээлгеини са-
лым турар. «Амгы үеде кам-
налга, улустуң байлаан ху-
магалыг көөрү — бистик план-
нарымыстың боттук чорутуу
айтыры-дыр» — деп, СЭКП
ТК-нын ноябрь (1982 чыл)
Плануунга партия Төп Ко-
митетинин Чыгыш секретари
аш Ю. В. Андронов ола-
лап демдегелди.

Бүгү чурттааында кышкы,
бистик республиканың чер-
терлеринде партия, совет,
ажыл-агый органның партия-
ның үстүк органның бо ай-
тырымга холбаштыр айтыш-
кыларын удуртууга болдур-
гаш, чамдык ажилдарын чо-
рудуу турар. Чаа чыл э-
лдерде күш-ажылчы коллек-
тив бургуу социалисттик ху-
даагевин ажилда кылдыр-
ды, күнү, чегени камнал
алырын база ажаа кирип
турар.

Оон ачтыда одалга-энерге-
тика курлавырның камнал-
га дээр бурдууге катты-
жышкындыгы (комби-
наторлук), уагетур бурдуу-
ге, тууду, транспорт кол-
лективтеринин база совхозтар-
ның арасында социалисттик
чарыкты чорудуу көлгөн.
Оон түнелде чамдык кол-
лективтер багыт эвес түндүк-
лери чейин ап турар. Тыва
АССР-ниң Министрлер Чөвү-
лөй болаш профбюджетке
бо чыдаан үшкү кварталын-
да ол талаа-биле чарыктың
түндүгүн чоктаа чаа үндүр-
гөн. Бо кварталдың үш айла-
рында республикага 1329
мун киловатт-шак электри
болаш 3339 гигакалория чыл-
дык энергияны, чыгелдеп
алган 9283 тонна одаар чуу-
ду, 322 тонна кынар-чаар ма-
териалдарын камнал алган.
Чарыкка эки түндүк-лери
«Тыва кобальт» комбинатын,
Тываның электри четкилерин,
Кызылдың мебель фаб-
риказын, сүт заводунун
коллективтер чейин алган.

Одалга энергетика курла-
вырның камналга дээр
социалисттик чарыкка үшкү
кварталда «Тыва кобальт»
комбинат тилеккей болаш
Тыва АССР-ниң Министрлер
Чөвүлөйинде болаш проф-
бюджетке чарыктың чыгел-
деп болаш ажаа шапша-
лын алган. Ийги черге Тыва-
ның электри четкилеринин
коллективтер чейин алган.

Ийгиликке алырга, электри
болган чамдык энергияны
камнал, хумагалар талаа-
биле байдал хой-хей кол-
лективтерде дымка четес тур-
гусунал. Ол ажилды чорудуу
турарында кылдыр-даа план,
система чок. Чыжээ, чези
бурдууге электри энергияны
доктаамал нормалдан ды-
ла ештыр чарыктаан. Оон а-
гыда хой-хей бурдуулар
оюн чарыкларын алындын
была улагыттыр. «Тыва да-
гуду» комбинатын, «Тыва
коммунального», «Сельхоз-
техникуму», Кызылдың
транспорт бурдууларын,
№ 48 база 81, чер ажилы
кылдыр тууду эргелдеринин,
даарымыга фабрикамын

Юбилейинг бо чыдаа мыр-
кы Монгуш-Тайганың ажил-
чы чоннары чедикширинин
доозуу турар. Мыйыстың бола
малын, хой, ошкуну, чы-
гынын баш санын өстүрү-
нүн чыл планын ажыр кү-
сеткен. Күрүнеге эл салар
планын 106.3 хуу, дүктүүн —
109.4 хуу, сүттү — 2.5 натап
ажыр күсеткен. Нияттин
малыга бөлүүн чешер бе-
летээр планын күседип,
кыштагалактын хур-чаа-
гай өрттөрүнүн өске-даа
магдалдарын тургузуу ал-
ган.

Бо бүгү улут ишке райо-
нун чер-терлеринде улусчу
контроль ажилын кылдыр
үлүү биче эвес. Амгы үеде
хайгылчылар боттарының
кол кичээлгеини хууну бир
чугула айтырым — кышта-
галактын улагыттыр.
1982—1983 чылдарың кыш-
кы үнелде кыштын малын
хур-чаагай кыш, ажыра-
ды, мал чегенин чарык-
ла, кадалгалын эки органи-
за-
стаар дээр бригадаларда
хайгылчылар тур постулар
тургускан. Кодамнарда
хайгааралды кошнатпай,
кыштагалактын органи-
за-
стыг өрттөрүнүн ССЭР-
ниң 60 чылы аттыг совхозта
улусчу контрольду кол бы-
лауу (даргазы Ч. Сеник), № 2
хойжу бригадала постуну
(удуртукчуу Н. Довукай),
«Мөгөн-Бүрен» совхозта бир,
ийн дугаар хойжу бригадалар-
да постулар (удуртукчулары
Х. Хертег, С. Хертег) рейд,
хыналдаларын дөштүг орта-
низастан, илдеп-ойлун кер-
гүсөөнөр.

Бо чылым районун совхоз-
тарында 65 мун ажыг шөөр
мал, 5 мун ажыг мыйыстың
бола мал, 1900 чылы кыш-
тагалактын кирген. Бо чу-
гула камнаанын ажил-агый-
лар элдин организа-
стыг чору-
ду, малды ажилдарын чедип
кылбагы чер-терде улусчу
контроль ажилын чоруткан
рейд, хыналдаларын илде-
п, хыналдаларың кыштын
ажырадының бүтү хемчеге-
рин ап турар. ССЭР-ниң 60
чылы аттыг совхоз бо
чылым дөрт чаа кыжа-
ны, үш чурттаага бажы-
ны, «Мөгөн-Бүрен» совхоз те-
левизион бутаар үш чаа кы-
жааны, ийн чурттаага бажы-
ны, бир кызыл-буудуну сен-
теп алган. Совхозтар ийи-
ти-биле 152 кыжааны, мал-
чынар чурттаар 65 бажы-
нарын кол болгаш үрмөк
сентегелерин кылган. Мал-
чынар кыштагалактын ийн,
демир онгачаларын, малга
сиген каап бээр шагжалары
беткеп алган.

Ийнчаа-даа ажил-агыйлар
кыштагалактын кирип тура-
ры, чамдык ажилдарын чедип
кылбагы чер-терде улусчу
контроль ажилын чоруткан
рейд, хыналдаларын илде-
п, хыналдаларың кыштын
ажырадының бүтү хемчеге-
рин ап турар. ССЭР-ниң 60
чылы аттыг совхоз бо
чылым дөрт чаа кыжа-
ны, үш чурттаага бажы-
ны, «Мөгөн-Бүрен» совхоз те-
левизион бутаар үш чаа кы-
жааны, ийн чурттаага бажы-
ны, бир кызыл-буудуну сен-
теп алган. Совхозтар ийи-
ти-биле 152 кыжааны, мал-
чынар чурттаар 65 бажы-
нарын кол болгаш үрмөк
сентегелерин кылган. Мал-
чынар кыштагалактын ийн,
демир онгачаларын, малга
сиген каап бээр шагжалары
беткеп алган.

Амгы үеде районун ажил-
агыйларын малтын брига-
даларында, автопарктарда
улусчу контрольдуң 15 посту-
ду, 4 бөлүү ажаады, олар-
нын составында 68 хайгыл-
чы хавра туттунган. Оларын
массалыг рейдлерге, хынал-
даларга киргизелгени илде-
п, кыштын ажилын дөштү-
генин беддер дээр ССЭР-
ниң 60 чылы аттыг
совхозун кол бөлүүнү ба-
аарында контроль ажилын се-
минар өөрдилгени өртти-
рип, районун удуртукчу ажил-
дарың оларга лекция-
ларын помчу, сумелерин бе-
рип, контроль ажилын арга-
дуржулганын солустуруу ту-
ран.

Ийгиликке малын камчы-
лаар, төтөгөөр чорутарын
хайгылчылар хыналдалар
үзүндө баш удуз чайла-
дыны хемчегелерин ап, кыш-
тагалактын үзүндө чедип
кылдырмаа чүдөлери ша-
лым кылдыр талаа-биле
боттарынын сумелерин совхоз-
тарын дөштүгелеринге,
СЭКП ТК-нын, ССЭР-ниң
Министрлер Чөвүлөйинин,
ВЦСПС-тин болгаш ЦКСМ
ТК-нын «Мал кыштагала-
шкын чедикширинг өртти-
рер, 1982—1983 чылдарын
кышкы үзүндө мал ажил-
агыйнын продуктуларын бу-
дурерин болгаш салып алы-
рып көвүдөдир дээр. Бүгү-
өвүлөк социалисттик чарыкын
калбартып дутайында» док-
таалың күтүлгенин кон-
троль ажилын, бо ажилды ажил-
агыйларга организа-
торлар улусчу контроль органи-
нары дөштүг салдырып моон-даа
сонгар чедирерлер.

Амгы үеде районун ажил-
агыйларын малтын брига-
даларында, автопарктарда
улусчу контрольдуң 15 посту-
ду, 4 бөлүү ажаады, олар-
нын составында 68 хайгыл-
чы хавра туттунган. Оларын
массалыг рейдлерге, хынал-
даларга киргизелгени илде-
п, кыштын ажилын дөштү-
генин беддер дээр ССЭР-
ниң 60 чылы аттыг
совхозун кол бөлүүнү ба-
аарында контроль ажилын се-
минар өөрдилгени өртти-
рип, районун удуртукчу ажил-
дарың оларга лекция-
ларын помчу, сумелерин бе-
рип, контроль ажилын арга-
дуржулганын солустуруу ту-
ран.

Ийгиликке малын камчы-
лаар, төтөгөөр чорутарын
хайгылчылар хыналдалар
үзүндө баш удуз чайла-
дыны хемчегелерин ап, кыш-
тагалактын үзүндө чедип
кылдырмаа чүдөлери ша-
лым кылдыр талаа-биле
боттарынын сумелерин совхоз-
тарын дөштүгелеринге,
СЭКП ТК-нын, ССЭР-ниң
Министрлер Чөвүлөйинин,
ВЦСПС-тин болгаш ЦКСМ
ТК-нын «Мал кыштагала-
шкын чедикширинг өртти-
рер, 1982—1983 чылдарын
кышкы үзүндө мал ажил-
агыйнын продуктуларын бу-
дурерин болгаш салып алы-
рып көвүдөдир дээр. Бүгү-
өвүлөк социалисттик чарыкын
калбартып дутайында» док-
таалың күтүлгенин кон-
троль ажилын, бо ажилды ажил-
агыйларга организа-
торлар улусчу контроль органи-
нары дөштүг салдырып моон-даа
сонгар чедирерлер.

**УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУН
АРНЫ**

1982 чыл. Декабрь № 12 (106)

Хайгылчыларның бот-өөрөдиге семинары

ИЙГИ КИЧЭЭЛ: УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУН ПРИНЦИПТЕРИ

ССЭР-де улусчу контроль дутайында Хоойлаа улусчу
контрольдуң он чугула элениң принциптерин бүрүн-биле
айтыпкан. Оларын ийишде бир чугула принцип — контроль-
га партияны удуртууга, оон массалык, бүгү улусчу бо-
лурч бирги кичээле таймыкка болгаш бир. Бөгүн улусчу
контрольдуң принциптерин дутайында чугула улачы-
лап, контроль бүгү чүвени хавра туткан, доктаамал болу-
рунча дутайында принциптерге доктаалыдыр.

Контрольдуң бүгү чүвени
хавра туткан, доктаамал бо-
лурч ийишде амдыралы-
ның бүгү адыралыңче хавра-
ларын адыгын бербилаан,
четкестерин чайладырынга
дулапал турар. Амгы үеде, бу-
дуртуктуң хемчегеи улам
калбарып, СЭКП бүгү-ле кур-
лавырларын камналгалыг бо-
лгаш чон ажилдарын боттунуң
ажыл-агыйын политиканың
кол озо кылдыр чарлаан үеде
контрольдуң ролю өскөн. Ий-
чангыш курлавырларын кам-
налга чок ажилдар чорукту
чер болганга шыгым көөр
ужурады.

Улусчу контроль органи-
нарын кол сорулгалары кал-
дымга? Оон ССЭР Конститу-
циямын 92-ти чүдүндө до-
лдуу-биле айткан. Улусчу
контроль органнын күрүне
планнарды күтүлгенин са-
гыла-чурумун үрээр кижик-
лер-биле, тус черин эрге-
ажыны хараар, ажил-агыйын
эвес, төтөгөөлү база бю-
рократизм чоруктар-биле де-
миселди чорудуп, күрүне апа-
радынын ажилын сайыра-
гайжыдырынга ийгили берип
турар.

Контрольдуң бүгү чүвени
хавра туткан, доктаамал бо-
лурч ийишде амдыралы-
ның бүгү адыралыңче хавра-
ларын адыгын бербилаан,
четкестерин чайладырынга
дулапал турар. Амгы үеде, бу-
дуртуктуң хемчегеи улам
калбарып, СЭКП бүгү-ле кур-
лавырларын камналгалыг бо-
лгаш чон ажилдарын боттунуң
ажыл-агыйын политиканың
кол озо кылдыр чарлаан үеде
контрольдуң ролю өскөн. Ий-
чангыш курлавырларын кам-
налга чок ажилдар чорукту
чер болганга шыгым көөр
ужурады.

хавра туткан, доктаамал бо-
лурч ийишде амдыралы-
ның бүгү адыралыңче хавра-
ларын адыгын бербилаан,
четкестерин чайладырынга
дулапал турар. Амгы үеде, бу-
дуртуктуң хемчегеи улам
калбарып, СЭКП бүгү-ле кур-
лавырларын камналгалыг бо-
лгаш чон ажилдарын боттунуң
ажыл-агыйын политиканың
кол озо кылдыр чарлаан үеде
контрольдуң ролю өскөн. Ий-
чангыш курлавырларын кам-
налга чок ажилдар чорукту
чер болганга шыгым көөр
ужурады.

Улусчу контроль органи-
нарын кол сорулгалары кал-
дымга? Оон ССЭР Конститу-
циямын 92-ти чүдүндө до-
лдуу-биле айткан. Улусчу
контроль органнын күрүне
планнарды күтүлгенин са-
гыла-чурумун үрээр кижик-
лер-биле, тус черин эрге-
ажыны хараар, ажил-агыйын
эвес, төтөгөөлү база бю-
рократизм чоруктар-биле де-
миселди чорудуп, күрүне апа-
радынын ажилын сайыра-
гайжыдырынга ийгили берип
турар.

Контроль эреңгей эвес бо-
турч болурун В. И. Ленин оон
чугула принциптерин бирээ-
ли деп көргөн. Хыналдалар-
ның илангыт, шыгым, боттук
болурун ол хой удаа айткан
чоралган. Хыналда чорудуп ту-
рар кижилер бүгү-ле ажил-
дың чедер-даа база четес-
даа талааларын өөренип көрүп,
ажыл-херектин байдалын то-
даргай, шыгым, боттук-биле
көргүдү, ажаа боттунуң ху-
даа калдыг-даа эртык,
эреңгей чүдүлүп кирбесин.
Боттунуң ажил-херектин та-
рышпас чыгыс-даа сөс дуга-
лааган, шыгым чугаалаарын
дан кортпаан, ажил-херек-
тин экилдери дээр, боттары-
ның хуулаагелерин күтүлдүр
дээр ийиш берилерден кор-
таан В. И. Ленин неген чо-
раан.

Хыналданы чорудуп тура
коллективте ажил-херектин
байдалын, кижилерин ажил-
агыйларын дөштүгелеринге,
СЭКП ТК-нын, ССЭР-ниң
Министрлер Чөвүлөйинин,
ВЦСПС-тин болгаш ЦКСМ
ТК-нын «Мал кыштагала-
шкын чедикширинг өртти-
рер, 1982—1983 чылдарын
кышкы үзүндө мал ажил-
агыйнын продуктуларын бу-
дурерин болгаш салып алы-
рып көвүдөдир дээр. Бүгү-
өвүлөк социалисттик чарыкын
калбартып дутайында» док-
таалың күтүлгенин кон-
троль ажилын, бо ажилды ажил-
агыйларга организа-
торлар улусчу контроль органи-
нары дөштүг салдырып моон-даа
сонгар чедирерлер.

Тускай дыңнадыглар КОМИТЕТЕРДЕ ХАНДАГАЙТЫ

«Тыва совхоз тууду» каттыжышкынның № 6 КМК-
зында тууду материалдарын багыт кадалган турарында
үрелин, чиккен база камчыгарттыган кылды материалдар-
нын ортээ 9860 рубль ажыг болган. Оларын өтөгө, үчүдү
сандаргай. КМК-да 19 автомобильдин 12-ин, 7 тракторунун
шунтуу үрелин, 3 чамдыктары тоймагарттыган.

Ол дутайында айтырыгын өөрүнүң улусчу контроль
комитетинин хурамына чугаалашкан. Ажилда удуз четкестер-
ин болдурган дээр база күрүнеге чедирген когаралдан
чамдыктын элдеринде КМК-нын кол кижилери Д. Д.
Тырыктын удуз мистерлер О. Д. Дамын, Б. Ш. Салчак олар-
ның бир-бир айла шалынын тыптарын комитет шийиткен.

БАЙ-ХААК

С. К. Тока аттыг совхозтун агроучедунда 400 га меде шө-
дүндө 22 тонна үрелин ажаан алганын дутайында
көргүдүгүн ийн эвес болганын хайгылчылар илдеткен.
Херек кырында 18 га черини ажаан алган, 25 ганын та-
пачанын бастырган болган. Ийиш-биле ажаан алды-
маны меде үрелин ийн 1200 рубль.

Тыванын улусчу контроль комитетин бо дутайында ай-
тырыгын чугаалашкан, даарырган ажилда хавраалаа
чок чоруду дээр совхозтун кол агроному А. Г. Сычелти
шыгым доштукан. Мегелен бажыгартыг агроучетту ка-
тан аде кылды, ийн тургуларын районун кодо ажил-агый
эргелелден негелен.

САМАГАЛДАЙ

Самгаалдайла «Сельхозхимия» каттыжышкыны бо чыл-
дын планын даалгаларын бүгү көргүдүгүс ажил-биле
күтүлгөн. Каттыжышкын күрүнеде четчир салып ма-
шини-техникин ажаа-даа, оларын чон ажилдагы, техни-
ниг ажаалаан база сентегелдин болуу-чугурун-биле ор-
ганиза-
ставайн турар. Чүж сөөртүң 19 автомобильдин чүгө-
8-и ажилдан турар. Бөскелер колдууна үрелин, оларын
3-ү тоймагарттыган.

Тес-Хемин улусчу контроль комитетинин хурамына ол
дутайын бүгү талаагы сайгарын көргөш, «Сельхозхимия»
каттыжышкынын эргелелден А. М. Сарылаарын шыгым
доштукан болган оон бир айла шалынын тыптар
деп шийиткен. Кол кижилер С. Д. Б. Монгушту доштук-
кан.

ЧӨВҮЛӨЛ ХУРАЛ

Чонун чагаа, хомудалары
таланы болгаш саналдарын
талаа-биле штаттан дашвар
бюроларынын (улусчу кон-
троль комитеттеринде) респу-
блика човүлөс хурамы Тыва
АССР-ниң Улусчу контроль
комитетинин чагаалары-
ның ажилын болгаш
оларын хуула аларын
талаа-биле партиянын бо-
лгаш чактаын айтышкынын
боттадырынга улусчу
контроль органнын, хай-
гылчыларын ролюн улам
оюн турарын дутайын ху-
раалга илдеп-чедер болгаш
санал берилер демдегелди-
нер.

Кирген чагааларын, хому-
даларын болгаш саналдарын
контроль органнын штат-
тан дашвар бюролары ак-
тив-биле калы чогуу өйүндө
палатынын сайгарын, илде-
ни чедикштерин чайладыры-
нча улагыттыр боттук хемчегелерин
алырын чейин ап көлгөн. Ий-
чангажык бо чугула ажил-
херекти улам экилдешинин
эргелен чугулаагы ийиш-
кейин улагыттыр.

ЭЛДЕПТИГ ДУШ

«Искра» совхозтун дээр-
тору Куулар Бөөр-оон
Амбырботто таланың үй-
туун удуушпаан чыткан
өлдөйтү дүштү дүжүн: ка-
бинетте ажилда олурда кы-
рактарың, сарбагар дава-
ланың күрүт билон соол
кирип көлгөн.

— Мена чүге курулаттың?
— Чүге курулаттың боор,
сөөдө сүттү доолур куткан,
күрүнеге салынымыс чоп.
— Ол сүдү калы чүвээ?
— дөшт, билон калыгың-кон-
гурады хоралап элелди. Дирек-
тор сырбаш дээр отту чаштан
көлгөн, үр-ле бодалын чыт-
кан. «Харалаан, күрүне өтчө-
дүгү совхозтун саткан сүдү-
нүң дутайында меге медээ
кире берген чүвө болгай, олу
кыраа дүжүнүн оо-дур-
деп бодашкан, директор ол
дүвө шуут удуваан.

Ындыг элдептинг душ соол-
да канчан удууттар боор...
Чоон-Хемикте «Искра» бл-
ле СЭКП-нин XXII съездин
аттыг совхозтарын удуртук-
чулары бо чылдын үш квар-

3-кү арын ● 1982ч. ● декабрь 28

Уран чүүлдүн кижилери

ТЫВА ЧЕРНИН ЧОРГААРАЛЫ

1972 чылдың октябрында, Тыва чурттуг кижилери аймажылар-ның делегей конкурсунада бир-ае дуулар кижилер турар деп сураг динналы берген. Мен дораан-на ону тодаларын эгеледим: Французия Туу-уа хоорайында делегейниң ды-ка той чурттарында тергенин даан 46 ирражы чедип келген, сураглыг конкурста кижилер турарын «Правда» солунга бижээн болду. Оларның ара-зында бистид чадгыс чер тур-туусу Надежда Красная ба-за бар болган. Ол Москва консерваторияныга өөрениш

«Капиталист» болган. На-дежда Красная (ССРЭ) сопра-но зинге үнүгү. Ол үнүгү кайгамчык оңзагы шынарлар болгаш чарамчы көргүскен. Үнүгү оңзагы шынарларын «Леонардо» каватина — ырызын күсүдүп турла мага-дап турдувус.

Ол-ла уде журналистер, Надежда Красная башта-ны, Москвада П. И. Чайко-вский аттыг Күрүне консер-ваторияны баштамын, Татар АССР-ниң улустун артизи Асия Имайловадан интервью алган.

Мырнык-ла чоокта чаа

тура-ла, делегейниң Чайко-вский аттыг дортуг конкурсу-нага чедипкиниг кижилери сактып келдим. Улаваан-да сураглыг ирражыларын конкурсуңуң түнелин үн-ең-Надежда Красная конкурсуң дууду шалынды — Гран-при-ниң чаалан алган. Ол дээр-ге Серовск деп черинг алдар-сураглыг фарфорундан кыл-ган чарык метр хире бедик, кайгамчык чарык база боор чүе-дир.

Улаваанда Совет Эвилели-ниң солундарына Тыва чер-ниң чоргааралы, кайгамчык ирражы Надежда Красная-ның дугайын улуг магадал-биле бижип эгеледи.

Французия Туууза хоо-райында үнүп турар «А Де-лесте» солунга Шарль Му-ля-ниң ол конкурсуга тураска-аткан чүүлүн парлаан. Илчэн ишда бижэди: «Мен уран чурттуг ол делегей конкур-суң байырлыг байдалга хараан кайгамчык келээ

ырак Тывадан келген бичиң турт моңа кызылдың элени бир дугар кижилер шынар сактыдыр. Ам Надежда Красная Москвага болган Чайковский аттыг, Французия Туууза хоорайында болган опера ирражыларынның Бүгү-делегей конкурсу-ның лауреады, Тыва АССР-ниң алдарыг артизи. Ол хире улуг чедипкиниг чедип алдыгын чыдаганын чүең?

Надежда Красная, Тыва хоорайында үнүп турар «А Де-лесте» солунга Шарль Му-ля-ниң ол конкурсуга тураска-аткан чүүлүн парлаан. Илчэн ишда бижэди: «Мен уран чурттуг ол делегей конкур-суң байырлыг байдалга хараан кайгамчык келээ

нун чогадыкчы омур-хеви-рин, оң чурттан турган үе-жи ханы билдирген чедип алыр кижилер. Ырражына белекел үезинде оң кылып турар улуг ажылы сценага үнүп келген Бахтын азы Шуберт-тин, азы Чайковскийниң, азы Прокофьевниң, бирээр чугаа-лаарга, чогаалы күсүдүрүп-те белекенип алган композитор-лун музыкалыг бүгү кызылдың, сеткил-сагыжып улаштарыга дуулап турар.

Надежда Красная бир оңзагы шынарларын дугайын чугаа-лаас арам чок: ол бодунуң республиказына, чадгыс чер чурттугларына аажок шынык-кыжи. Чамдык кижилер на-мысалага чедип келген, даштыкыга, Москвага оюн көргүзүп чоруу турар алдар-сураглыг кижилер апарган. То-рөн черин тооксавас. На-дежда Красная консерватория дооскан соода республика филармонияныга ачылган, Тыванын хоорайларында бол-ган суурларына хой ула-аан көргүзүп чораан. Ол ам торон республиказына чыл-дың барып, конкурту көргүзүп, байырлап келээлерне док-таамал кижилер турар.

Мен бодап коорумга, На-дежда Красная чалаттыган опера ирражыларын. Оң үнү улуг дегем, бүгү-ле регист-лерге дең чалгылаар дегем чинге сопрамо. Артист ролду ирражы таламыдан алдым, сценаны кестүрүкче оңа ки-чонгөй салып ачылдып тур-ар. Ырражы консерватория-га өөренип турар чылдарында опера студиянык спелангы-га Татьяна Ларганин, Мими-ниң, алыгы Мария Алексан-дровна Улышова (Мей-тустун «Улышова алышкылар» деп операда) партиаларын ырдап тура, хой азы харан-терлерин көргүзүп шыдаар кайгамчык ши артизи кыл-дыр боду көргүскен.

Надежда Краснаян баш-кызын бо өттүр согзын-сестерин оң оюн көргүзүп иррап чораан Чехословакия-ның Братислава, Венгрия-ның Будапешт, Моладун Улан-Ба-тор хоорайларының база Ка-нада-ның паралаалы артистиң ирражына тураскааткан ре-нессанскалар бодурун-биле бадгылаан.

Надежда Красная Москва консерваторияны 1971 чылда дооскан. Эрткен чылдарын дүргүзүнд ол бистид чурту-нустан хоорайларының эң ал-дарыг артистер ойнаар кон-церт залдарыга сураглыг ди-рижерлерин улаштуулар ор-кестрлерге улашп алган ир-рап, классиктиң музыкага хандыктыгы диннакталар-ның улуг согууларында бол-ган кичаар-лаа аажок бедик үнүгүсү чыдап алган.

Совет чылдары ол бистид чуртувустун өңе ат-сураг-лыг ирражыларын дегем

линг чедип, оларның биле ка-ды чадгыс концерттерге ир-рап турар апарган.

Москвада чуртула уран чү-дүгү А. С. Пушкин аттыг күрүне музейниң «Орус му-зыкалыг камералыг концерт-тер» деп концертке бистид чадгыс чер чуртувусту На-дежда Красная СССР-ниң улус-туг артизи, Ленинни шаинал-дың лауреады Ирина Архи-пова-биле кады ыраан. Ол кон-церттин дугайында «Совет-ская музыка» деп журналдың эрткен чылын үн-ең № 7 по-меринге Юзефовичниң «Де-нелгенч өөрүшкүдү аяна-ры» деп чүүлүн «Фестиваль-ларда» деп рубриказын адаанга парлаан.

Ук чүүлде мындыг одурут-лар бар:

«Ирина Архипова кон-цертти ийги кезээн Надежда Красная-биле кады ыраан. Пианист Надежда Рассудова үдөөн. Бо ийги артистиң кады ыраан чоргааралы кады ачылдыккаларын эки үде-ги апарган. Надежда Крас-наян үнү тембринг чара-жыны талазы-биле конугу ховар сорано (чиге үн) бо-луп турар. Ол оозум, дың-дыр, бедик үн-ең-ла ирра-да, үнүгү азы муут өскө-рибес. Ийги-бүрү үн-еңиң иррап ачылдып диннакталар-дан Надежда Краснаян ир-рап ийиңаган кайгамчык чарып, диннакталар болуп ма-гат чок.

Ирина Архипова биле На-дежда Краснаян күсүдүр-кч азын, үнү, чогадыкчы та-ректестикказы домей эве-да болла, бо ийи ирражыны иррапты диннап ханам ма-галыг болган. Музыкада си-никтен оңзагы чүүлдерин олар долу-биле илередиң ишдаан. Олар Ларганин-ниң, Римский-Корсаков-ниң, Гаврилин-ниң, Рубинштейн-ниң иррапты шак иррап ула-рып, кайгамчык чарып, дын-нап ма ханам кылдыр кү-сөтөп.

Бистид чадгыс чер чурту-вус, Тыва черинг чоргааралы, республиказын алдарыг ар-тизи Надежда Красная чога-дыкчы сорук киришкенин бидинде, Совет Эвилелиниң алдар-сураглыг ирражылары Ирина Архипова, Евгений Не-стеренко, Галина Писаре-вич-биле кады ыраан. Оларның чогадыкчы дең-гелге чедип, чурттуу сура-глыг ирражыларын салып-та кирген ачылдып чоруу.

А. ЧАРАШ-ООЛ.
ЧУРУКТА: Делегей кон-курсуларында лауреады, Тыва АССР-ниң алдарыг артизи И. Красная СССР-ниң Улус-туг артизи Улуг театрының спелан-дыда «Евгений Онегин» деп операда Татьяна Ларганин партиаларын күсүдүп тур.

ЧУРУКТА: «Ак-кок отчуга жы» программасына РСФСР-ниң алдарыг артизи Эдита Пехва киржир.

В. СОЗИНОВТУҢ ФОТОЗУ.
СЭТА-НЫҢ ФОТОХРОНИКАМ.

НАЙЫРАЛЧЫЛАР-БИРГИ ЧЕРДЕ

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга ту-раскааткан Бай-Тайганың аймажы-ишчилерин уран чүүл көргүдөй болуп эрткен. Ра-йонун сохоттары болган ал-бан организациаларында интига-биле 370 аажок бот-тыгыныр артист анаа ки-ришкен. Оларның аразында школа намын четтөөн, бот-тарының уран талантыны-биле көргүдөй хараа тууду кайгаткан бичиң шкочалыг-каларга эгелеш пенсонер-лер Салчак Очур-оол (Кызыл-Дар), Хомутуу Идамчан (Шу), Хертен Достай (Кы-зыл-Дар) дөш намын чок до-роо.

Торон чурт, Ленин, партия, найырал дугайында болган эсе-даа темаларга ыр, шү-дүк, чаа кыжымалар, шилер-дүгүзүлөр, утка-шыл-дыг ханы спелангылар кө-ргүзүлөр, итк, хому, бызаан-чы, чалаган, танып, сыгы, хоомей, ийи хун иштинде чачылган.

Ийи хун көргүдөй жю-ри тушун. Ийи хун алган те-мазын бугаар кижилердин.

бедик утка-шылдыг кон-цертти дөш база хан-сы, си-на култуурамы болган сана-каастагызын талазы-биле, ескектерде магадалык эки бо-лаан дөш бири черин «То-ло» сохотун Найырал салбы-рымды бот-тыгыныр артисте-ринге тыгылган. Оларны (дууртукчулар) Таидар-оол Алексей, Иргит Виктор) баян болгаш бири черинг динпо-бу-биле шаңнаан. Ийи бол-гаш үнү черлерин «Мурнак-чы» сохотун Кызыл-Дар сал-бырыг тыгылган. Оларны телевизор база фотоаппарат-биле шаңнаан.

Дараазында албан органи-зациялар талазы-биле бири черин хараада коллектив-ниң, ийги болган үнү черлерин райпо, Талы ор-тум шкочалык коллектив-теринге түс-тузунда тыгыл-ган. Оларны база телевизор, баян, фотоаппарат-биле шаңнаан.

Ийи хун ийи-чандыг чет-тестерин санаага, көргүдөй интига-биле багыт эвес бол-ган дээрлик жюри дөмдөгөн. Орта уран чүүлде азымыдан

салым-чаланын, бот-тыгы-ныр артистер хойу-биле эле-роон. Оң бадгылык кылдыр кай чикектен кириш кө-рейи. Моңа мурунда болгу-лаан район көргүдөйлеринге удаа-дараа тиклекти боон көргөн, ам база катап бири черин алган, Найырал салбы-рында Чамыл, Сандамын ба-за Очур Золларын иррап, танчылааным, Алексей Та-идар-оол, Виктор Иргит, Олег Салчак болгаш еске-ктерин-даа иденкейлиг кир-жилтези дөмдөгүр апар.

Ол ийи хун район эмгекте-ринден Зоя Ооржактын, ми-нициядан Седей Бичекийн, Кара-Холден Андрей Ой-еини, Шуйдан Соржу Саара-нын, Саая Буян-оолун, Кы-зыл-Дардан Юра Хертенни, Бай-Талдан башки Соам Ан-чымаанын база районун ча-мылаа бедиринден Нина Дембелдин, Норбу Че-кенин, Тамара Саттыг болган ескектерин-даа уран тала-зын көргүдөйлерге үнелеткен.

С. САРЫГ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

СОНУУРГАТКАН

«Тываның чадгыс намын» эстрада-цирк болуу Таиды-ны суурларында оюн көргү-зүп чораан. Ону Тыва АССР-ниң улустун артизи Күзүгет Хенни-оол уадурун чораан. Суурларын колдуунда улуг Кулутура бажыныр бар бол-ганы таарымчалыг. Оларның көргүзүлгери калпактаг бол-гаш диним. Илааның болуу акробатика номери, Алексей Ондарың жонгелерлары, Ли-лия Ооржактын агаарга гим-настикасы, Салчак Байкал-тын клоун көргүзү, Екатерина Бады-Суурун иррапты көркү-чүлери сонугарткан.

Д. ОЮН.

Оларда ындыг

«Феррари» маркалыг маши-на, балыглаткан араатан дег, кызыл «калгырыш», бурунгар даяр болгон. Шахта 140 километр дүргөдөй чы-лыг майдал чорал машинаны тускай трамплин агаарже бе-дир останаан.

Оң мурунула Марсельге кичаар-лаа аажок улуг, пи-мизинг чар тарап турган: сурагылгаска (яны-бу-ру аймактыг, берге мергел-сизер күсүдүр кижилер) Франк Вальдере турду көрбөз со-зу чүүл көргүр.

Далай кыдымыга 25 метр талыг бидежисти кылган, оң кырынга 5 чик машина-лар бот-боттарыга чуртуу-лап салган. Каскадер спорт машина-биле трамплин-нөөш, ол машиналарын ан-дар устүргөш, далайга көп кө-нөр ужуруг турган.

Чарлаан шахта далай кы-

ЧУУ ДЭЭШ ӨЛГЕНИЛ?

«Феррари» маркалыг маши-на, балыглаткан араатан дег, кызыл «калгырыш», бурунгар даяр болгон. Шахта 140 километр дүргөдөй чы-лыг майдал чорал машинаны тускай трамплин агаарже бе-дир останаан.

Оң мурунула Марсельге кичаар-лаа аажок улуг, пи-мизинг чар тарап турган: сурагылгаска (яны-бу-ру аймактыг, берге мергел-сизер күсүдүр кижилер) Франк Вальдере турду көрбөз со-зу чүүл көргүр.

Далай кыдымыга 25 метр талыг бидежисти кылган, оң кырынга 5 чик машина-лар бот-боттарыга чуртуу-лап салган. Каскадер спорт машина-биле трамплин-нөөш, ол машиналарын ан-дар устүргөш, далайга көп кө-нөр ужуруг турган.

Чарлаан шахта далай кы-

Оң «девискоор» чуртуу де-вискоор ийи-бүрү аң-меч бо-лаш куштар-биле байлак. И-да чүгө агар-комнар, те-чүмча, черлик ийи чок.

ХЕМЧИК — Улуг-Хем бо-лаш Чөөн-Хемчик район-ның девискооринде хой хе-вирин камгаладыг чери болуп турар. Оң девискоор-ниң колдуу-ла те-чүмча-ныл кураалыгы чери деп сапал турар. Камгалада те-чүмча, аңнар болган куштар кирип турар. Камгаладыг черинг девискооринде те-чүмча ээжөөжүндө, оларны аңнаары муут хорууда. Хемчикте камгаладыг чери шөлү 64,5 мун тектар. Бо черинг хемчинге иланын Улуг-Хемге балыктары хо-лугтуг болган анаа моторлук төчөктер-биле ээжидерин ба-ка кестерил.

Камгаладыг черинг де-вискооринде сым, мытк, те-чүмча, черлик хагал, тооргу,

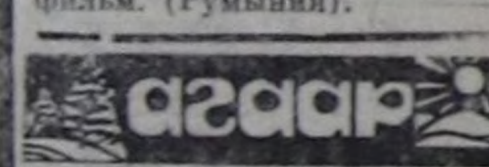
А. САНЧАТ.
ОХОВОЛ.

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 — «Уе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Дөрбөкчи кырган ашактар». Уран-чечен филм. 10.25—16.15 — Чапсар. 16.15 — СССР-ниң тургусту-ганын 60 чылынга. «Бузу-бас өвчел». 17.15 — Чурттар аразының конкурстарының лауреады В. Ереско (форте-пиано) ойнаар. 17.45 — «Аны-тар адресстер». 18.45 — «Бөгү делегейде». 19.00 — «Ишым тоол». Мультифилм. 19.10 — Ыран болган чок иррап. 20.00 — «Улуг улустун шы-ныг чоруу». Документалдыг «Бүгү-ле дөре чүгүлдер-се-де» деп телефилм. Дамчы-лыганы СССР-ниң улустун артизи Л. Чурсина-биле Р. Гамзатов олар чорудар. 21.00 «Уе». 21.35 — «Театрга упура-жымшынар». 23.20—23.40 — Бөгү делегейде.

ИЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.00 — Француз дил. Бө-редигениң 2-ги чылы. 12.30 — «Шинганың ак-көк шораан-ны». Эртмен-тайылбырдыг филм. 12.45 — Ботаника. 5-ки класс. Дамыл кичаар өзүп турарыг? 13.05 — «Шы-дыраа школазы». Разрядчылар плазы. 13.35 — Төгүт. 5-ки класс. Афинга алыч-чорук. 14.00 — Хойлу бижир сен бе? 14.45 — Н. Думбале. Чогаал-лар арынарларын. 15.45 — Телемдөөр. 15.55—18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемдөөр. 18.45 — Кинохорал. 18.55 — «Азия тову». деп дамылаа. 19.10 — Чаралар. 19.15 — «Ты-паны улусту талавтылары». Телефилм.

МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчынтыг удучар, чаштар!». «Соон-сокутум». Мультифилм. 20.45 — Хаак спорттуга Бүгү-эиле мар-гылаан. 21.00—«Уе». 21.35—23.00 — «Нүзү гратус үе-биле мыншым». Уран-чечен теле-филм. (Румыния).

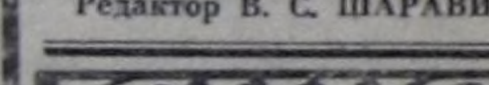

Бөгү республикага бүрөп, алдыр, чамдык черлерге бис-кан хар чар. Сонгу-барым чүткен хаттыг дүргөи се-кудада 2-7 метр.

Агарың температуразы дүне — 27—35 градус, хүн-дүе — 20—25, чамдык рай-онпарга — 13—18 градус соок.

Кымыга хар чабас. Сонгу-барым чүткен хаттыг дүргөи 2-7 метр. Агарың тем-пературазы дүне — 27—29 градус, хүдүс — 22—24 гра-дус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Кымыга артыргалаан». 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шаптарда.
«ПОНЕР»: «Гинор» 9.30, 11.20, 13.40, 15.30, «Бедик арт» 17.20, 20.00 шаптарда.
«КАА-ХЕМ»: «Алаар бол-ган кырган-ачаар» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шаптарда.
«ВОСТОК»: «Максим Пере-сепкин» 15.00, «Анаа шунту мык турганаар» 16.50, «Ала-ада, наган» 20.10, 18.30 шаптарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Хал майгын-биле шапчыкал» 18.00, 20.00 шаптарда.

ЧАРЛАДАР

Кымыдагы уран чүүлде ула-шканың кулутура чыра-дыкчы ажалдарына сал-быры «Бот-тыгыныр» театр коллективинг режиссеру деп мергелсизе сүргүдөйлер өөредир. Алаа 10 класс доос-кан аныктыгы хулаан алыр. Кирерде 1983 чылдың январь 5-тен эгелед СССР төгүлгө-ри (ас-биле), орус да бол-гаш литературага (чогалдыг бижир) өнөмөндөр дугар. Оң апыда чүе анылаарын, салтып алырын, баста пом-чурун, шүдүк чүгүлөөрү, уран номчула кылырын база көр.

Директорун алдыга бижээн билдирининге дараазында документаларындар атте-стат (боду). 286 майыг «А-га» аңчы ишчилерин. 3 х4 см хемчээлг 4 фото-чүлүк, өр-бүз байдалыны дугайында шылаады. Непортун бол-гаш шорт бисили боду экип көргүр. Билдирининиң де-вискоор 25-ке бедир хулаан алыр.

Учлыниңиң адрес: Кы-зыл хоора, Ленин кудумчу-зу, 2.

«Сибирельсхотек» про-ек-ти институту Тыва физна-лыг оюнуга оңаа институт-тун комплексти төлөвил-шини Тыва салбырн ор-ганизастан. Илчанын мурун-да турган филантлан негел-дери бир ай хуусаанын иштинде хулаан алырын дин-нап турар.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ
АДРЕЗИ: ИЛНКС
667000

667000, Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко кудумчузу 2-23-54, харыскалыг секретарының 2-23-35, секретариатын-ның 2-23-75, кулутура калдыкының 2-23-54, келээ ажа-агы калдыкының 2-21-47, улустун калдыкының 2-31-75, чага калдыкының 2-41-27, информация калдыкының 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияны 2-12-45, созуу келбей барганда 2-32-75 телефонче долгар.

Чыгыс № 1981.
Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном уадурун чер, полиграфия болгаш ном садымын чертериниң талазы-биле өргөдөй типографиязы. (Кызыл, Шетинин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). TC-01517